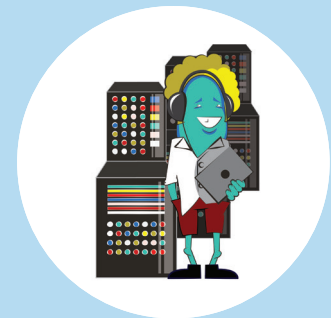
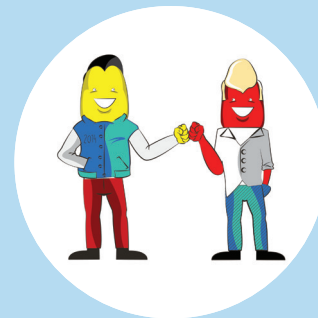
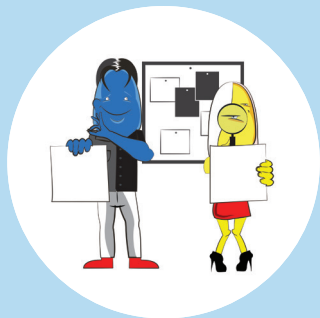
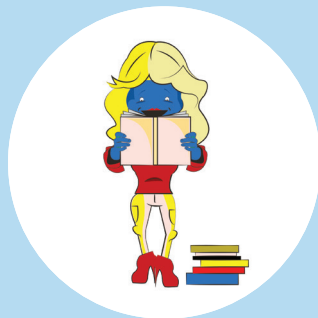

GENERIEKE STUDIEVAARDIGHEDENSET VOOR DOORSTROOM MBO-HBO

IN HET KADER VAN HET CONVENANT SUCCESVOLLE DOORSTROOM MBO-HBO NOORD-NEDERLAND

Illustraties: Maurice Marni, student Multimedia Design, Alfa-college
Vormgeving: Jurjen Heegstra, www.heegstra-partners.nl

GENERIEKE STUDIEVAARDIGHEDENSET VOOR DOORSTROOM MBO-HBO

In opdracht van de convenantpartners Succesvolle doorstroom mbo-hbo Noord-Nederland:

- Hanzehogeschool Groningen,
- Hogeschool Van Hall Larenstein,
- NHL Hogeschool,
- Stenden Hogeschool,
- Alfa-college,
- AOC Terra / OGN,
- Drenthe College,
- Friesland College,
- ROC Friese Poort,
- Noorderpoort,
- Nordwin College.

Projectleider: Agnes Meijer,
Hanzehogeschool Groningen

Auteurs:

- Ankie de Haas,
docent Welzijn, NHL Hogeschool
- Annet Bek,
beleidsmedewerker Onderwijs & Kwaliteitszorg, ROC Friese Poort

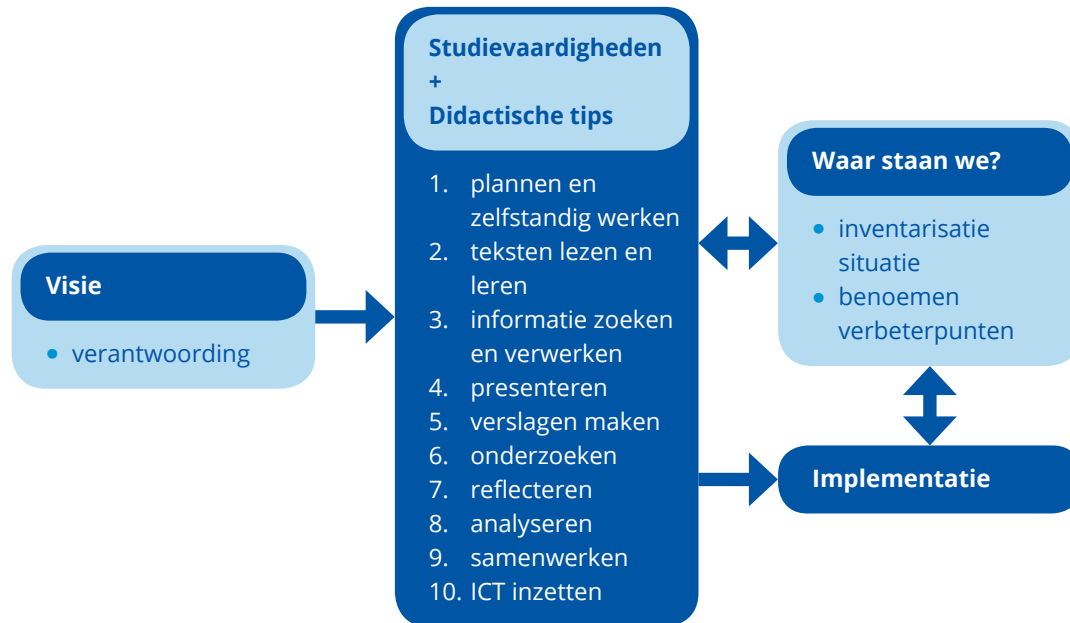
- Boelo Blokzijl,
directiesecretaris, Alfa-college
- Ingeborg Wiegman,
onderwijskundige, ROC Friese Poort
- Jan Harbers,
projectleider het Groene Lyceum, AOC Terra
- Jeanet Schuring,
adviseur / beleidsmedewerker Aansluiting, Hanzehogeschool Groningen
- Mariëtte de Jong,
stafmedewerker Onderwijs, Kwaliteitszorg en Innovatie, Noorderpoort
- Marije Nieuwenhuizen,
docent Communicatie Diermanagement, Hogeschool Van Hall Larenstein
- Wytske Kater,
docent en coördinator voorlichting, Academie voor Sociale Studies, Hanzehogeschool Groningen

Eindredactie: Jan Harbers en Jeanet Schuring

Trefwoorden: Studievaardigheden, didactische tips, doorstroomprogramma

Inhoud

Inhoud van de set generieke studievoordigheden schematisch weergegeven

1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Visie	5
1.3 Doel	5
1.4 Verantwoording	5
1.5 Leeswijzer	5
2 Studievoordigheden	6
2.1 Aanbevelingen en tips	6
2.2 De studievoordigheden	6
1. plannen en zelfstandig werken	8
2. teksten lezen en leren	10
3. informatie zoeken en verwerken	12
4. presenteren	14
5. verslagen maken	16
6. onderzoeken	18
7. reflecteren	20
8. analyseren	22
9. samenwerken	24
10. ICT inzetten	26
3 Waar staan we? Vragen die ertoe doen	28
3.1 Vragen voor het mbo	28
3.2 Vragen voor het hbo	28
3.3 Communicatie	28
4 Implementatie	29
4.1 Implementatie studievoordigheden	29
4.2 Opzetten van een doorstroomtraject	29
5 Nuttige bronnen	30
5.1 Aanbevolen literatuur	30
5.2 Aanbevolen websites	31

1.1 Aanleiding

De aangescherpte regelgeving voor doorstroom mbo-hbo (Wet Kwaliteit in Verscheidenheid, 2013) heeft geleid tot een convenant tussen alle mbo- en hbo-instellingen in Noord-Nederland. Vanuit dit convenant is een set generieke studievaardigheden ontwikkeld ten behoeve van docenten, teamleiders en studieloopbaanbegeleiders in mbo en hbo die te maken hebben met doorstroom van studenten. De beschreven studievaardigheden zijn voor alle studierichtingen relevant en eigenlijk zijn zij niet alleen voor de doorstroom, maar in het héle mbo en hbo van belang. Binnen een specifieke opleiding kan op basis van deze generieke set maatwerk geboden worden.

De studievaardighedenset voorziet niet in een concrete lessenreeks waarin studievaardigheden worden getraind. Wel is er bij deze set een SharePoint waarvan materiaal geüpload en waarop materiaal gedownload kan worden. Het gaat dan met name om opdrachten, formats, eisen, beoordelingscriteria enzovoort.

De set sluit aan bij de producten die ontwikkeld zijn door andere werkgroepen in het kader van de samenwerking mbo-hbo in Noord-Nederland.

1.2 Visie

Door ervaring op te doen met hbo-leren krijgt een mbo-student inzicht in de eigen ontwikkelpunten en mogelijkheden om een succesvolle hbo'er te worden. Het ontwikkelen van de vereiste studievaardigheden is een blijvende verantwoordelijkheid van mbo en hbo samen. Het vindt bij voorkeur plaats binnen de onderwijsprogramma's van zowel het mbo als het hbo. De ontwikkeling van studievaardigheden is effectiever wanneer deze geïntegreerd in het curriculum plaatsvindt.

1.3 Doel

Doel van deze set is te komen tot implementatie van en blijvende aandacht voor het ontwikkelen van studievaardigheden die bijdragen aan een succesvolle doorstroom. De generieke studievaardighedenset bevat informatie:

- over studievaardigheden en bijbehorende tools die mbo- en hbo-docenten kunnen inzetten om bij studenten die doorstromen de vereiste studievaardigheden te ontwikkelen;
- die kan bijdragen aan het implementeren van en werken aan de ontwikkeling van studievaardigheden binnen het mbo en hbo (propedeusejaar) ten behoeve van doorstromende studenten.

1.4 Verantwoording

Er is veel (internationaal) onderzoek verricht naar factoren die van belang zijn voor studiesucces in het hoger onderwijs. Uit dit onderzoek blijkt dat studievaardigheid een relevante factor is voor studiesucces.

Studievaardigheid wordt in diverse onderzoeken nader uitgewerkt in deelvaardigheden. In de masterthesis *Studievaardig naar het hbo*¹ heeft Jan Harbers literatuuronderzoek gekoppeld aan ervaringen van hbo-studenten afkomstig uit het mbo. Dit leverde een lijst met generieke studievaardigheden op. Deze lijst en vergelijkbare lijsten die binnen het LICA (Landelijk Informatie- en expertiseCentrum Aansluiting hbo)² worden gehanteerd, vertoonden grote overeenkomsten. Combinatie van deze lijsten heeft uiteindelijk geresulteerd in deze set met tien studievaardigheden.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de tien studievaardigheden van deze generieke set uitgewerkt. Per studievaardigheid worden de verschillen tussen mbo en hbo en het beoogde resultaat beschreven. Elke studievaardigheid wordt opgesplitst in deelvaardigheden en ook het daarbij te ontwikkelen gedrag wordt beschreven. Verder worden per studievaardigheid ideeën aangereikt voor het ontwikkelen van de vaardigheden binnen het onderwijs. Deze zullen niet volledig zijn, maar zijn bedoeld om te inspireren. Voor concrete uitwerkingen van ideeën wordt verwezen naar de bestanden op SharePoint behorend bij deze studievaardighedenset.

Hoe en in welke mate er aan het ontwikkelen van studievaardigheden wordt gewerkt en waar met name de hiaten zitten zal per opleiding (mbo en hbo) verschillen. Hoofdstuk 3 reikt vragen en tools aan waarmee een docent of liever nog een opleidingsteam kan bepalen wat de stand van zaken is. Daarmee wordt duidelijker wat er moet gebeuren.

Hoofdstuk 4 geeft handreikingen voor het duurzaam implementeren en toepassen van de studievaardigheden. Er worden op SharePoint enkele voorbeelden beschreven van het ontwikkelen van studievaardigheden binnen reeds bestaande samenwerkingsverbanden tussen mbo- en hbo-opleidingen.

Tot slot zijn in hoofdstuk 5 relevante literatuur en websites weergegeven.

¹ Harbers, J. (2013). *Studievaardig naar het hbo. Ontwikkeling van studievaardigheden op het Groene Lyceum* (masterthesis). Zwolle: Hogeschool Windesheim

² <http://www.lica.nl/index.php/Lica-documenten>

In paragraaf 2.1 wordt een aantal aanbevelingen en didactische tips gegeven voor het werken aan de ontwikkeling van studievaardigheden in het onderwijs. Het gaat hierbij zowel om het onderwijs in het mbo als in het hbo.

Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 de set met de volgende tien studievaardigheden verder uitgewerkt:

1. plannen en zelfstandig werken
2. teksten lezen en leren
3. informatie zoeken en verwerken
4. presenteren
5. verslagen maken
6. onderzoeken
7. reflecteren
8. analyseren
9. samenwerken
10. ICT inzetten

Er is een PowerPoint en een filmpje beschikbaar waarmee de studievaardigheden bij de mbo-studenten geïntroduceerd kunnen worden. Deze zijn te vinden op SharePoint.

2.1 Aanbevelingen en tips

Voor een goede ontwikkeling van de studievaardigheden is het van belang dat:

- hbo-docenten op de hoogte zijn van de werkwijze in het mbo en omgekeerd;
- studenten van het mbo ervaring opdoen in het hbo (meeloopdagen e.d.);
- het ontwikkelen van studievaardigheden plaatsvindt in een doorlopende leerlijn mbo-hbo;
- het ontwikkelen van studievaardigheden plaatsvindt binnen het onderwijsprogramma, dus niet in een aparte cursus.

Onderstaande tips kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van de in deze set genoemde studievaardigheden:

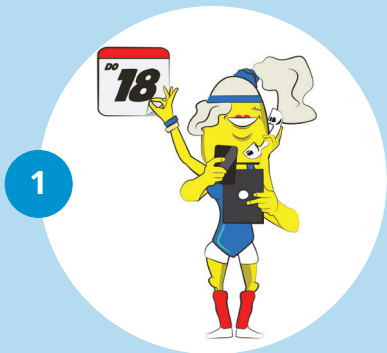
- Laat de student zelftests maken waarin studievaardigheden een rol spelen;
- Maak gebruik van resultaten van tevredenheidsonderzoeken onder oud-mbo-studenten;
- Zorg ervoor dat alle teamleden kennisnemen van de tips voor individuele docenten (paragraaf 2.2);
- Preach what you teach;

- Neem alle vaardigheden op in de doorlopende leerlijn van de opleiding;
- Onderken de samenhang tussen de verschillende vaardigheden en probeer de vaardigheden verbindend te implementeren in het studieprogramma;
- Organiseer bijscholing en studiedagen over alle vaardigheden die aandacht behoeven bij de (vak)docenten;
- Bepaal welke rol het keuzedeel (mbo) kan vervullen bij het implementeren van de studievaardigheden.

2.2 De studievaardigheden

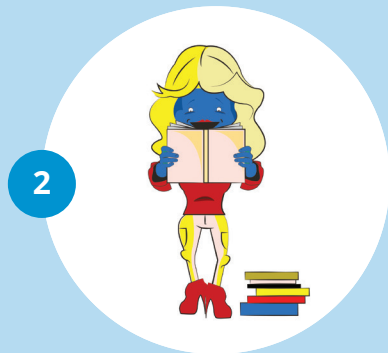
De tien studievaardigheden zijn nader beschreven en uitgewerkt in deelvaardigheden en bijbehorend gedrag. Deze uitwerking is een hulpmiddel om meer inzicht te krijgen en niet bedoeld als afvinklijst. Zowel voor de deelvaardigheden als voor de verschillende studievaardigheden geldt dat het geheel meer is dan de som der delen. Er wordt daarom ook aandacht besteed aan het verschil tussen mbo en hbo en benoemd wat het beoogde resultaat is.

Per studievaardigheid worden tips gegeven. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen tips voor individuele docenten en voor teams / opleidingen. Voor de gebruikte terminologie is zowel naar het mbo als naar het hbo gekeken. De tips zijn bedoeld om te inspireren. Concrete, uitwerkte ideeën zijn te vinden op SharePoint behorend bij deze studievaardigheden-set. Daar zijn voorbeelden van opdrachten, kijkwijzers, rubrics en dergelijke verzameld.

1

Plannen en zelfstandig werken

2

Teksten lezen en leren

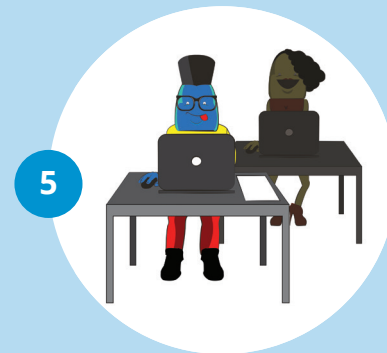
3

Informatie zoeken en verwerken

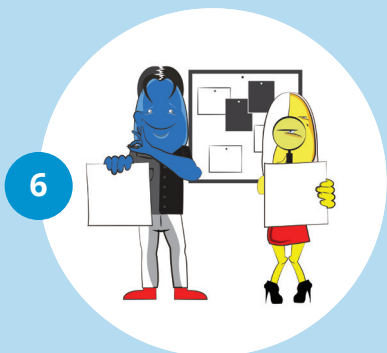
4

Presenteren

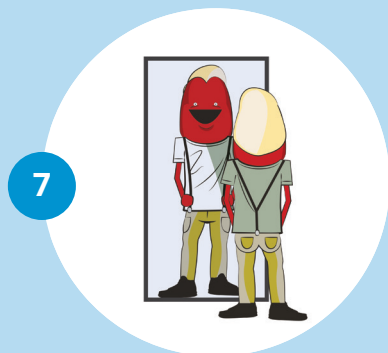
5

Verslagen maken

6

Onderzoeken

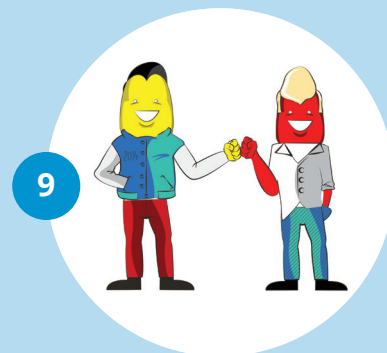
7

Reflecteren

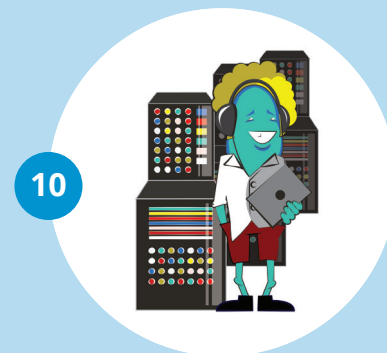
8

Analyseren

9

Samenwerken

10

ICT inzetten

Verschil hbo met mbo

- hoger tempo
- grotere zelfstandigheid
- hogere mate van verantwoordelijkheid
- weinig begeleiding buiten lessen, weinig verplichtingen en controle
- minder begeleiding
- pro-actief werken
- interactie docent – student
- andere begeleidingsvormen
- andere toetsomgeving
- open opdrachten

Resultaat

- student draagt verantwoordelijkheid voor eigen activiteiten en studie
- student toont initiatief, heeft eigen ideeën, maakt planning
- student levert prestaties en producten die voldoen aan de gestelde eisen
- student komt afspraken na en reageert op vragen
- student is actief in de les, geeft eigen invulling aan taken en heeft hoge verwachtingen van de docent

Deelvaardigheden / technieken

verantwoordelijkheid nemen

taken inventariseren

reële tijdplanning maken voor korte en langere termijn in juiste volgorde

deadlines en resultaten opnemen

planning nakomen

probleemoplossend werken

adequaat reageren bij onduidelijkheden

improviseren

uitzoeken wat niet duidelijk is

Gedrag

draagt verantwoordelijkheid voor resultaten van eigen werk en studie

zoekt uit wat er gedaan moet worden

maakt weekplanningen en langere termijnplanning

neemt in planning op wanneer iets af moet zijn

houdt zich aan de planning, werkt planning in juiste volgorde af en meldt wanneer iets niet lukt

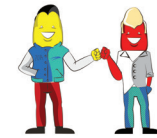
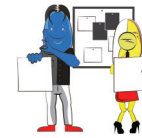
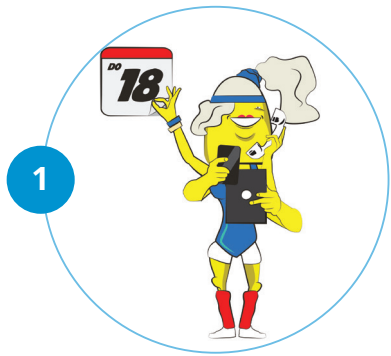
toont probleemoplossend vermogen

wacht niet af maar neemt initiatief bij onduidelijkheden

past planning zo nodig aan

formuleert vragen en zoekt bronnen in geval van onduidelijkheden

Aan de slag als individuele docent

- Besteed in de lessen expliciet aandacht aan plannen en zelfstandig werken, sluit aan op het niveau van de studenten en pas de mate van sturing erop aan.
- Laat studenten eigen ervaringen met plannen en zelfstandig werken uitwisselen en maak daar een leermoment van.
- Leer studenten zowel individueel als gezamenlijk plannen en zelfstandig werken.
- Leer studenten plannen voor de korte en langere termijn.
- Bied ondersteunende hulpmiddelen zoals checklists, formats, stappenplannen, logboek en urenregistratie aan.
- Hanteer duidelijke deadlines, beloon tijdig inleveren en verbind consequenties aan het overschrijden van de deadline.

Aan de slag als team / opleiding

- Breng in kaart wat er in het curriculum al gebeurt op het gebied van plannen en zelfstandig werken (in welk leerjaar, in welke lessen, hoeveel lestijd, op welk wijze, welke aanpak).
- Bespreek de gewenste situatie en maak afspraken over:
  - de gewenste begeleiding bij en tijdsinvestering in leren plannen en zelfstandig werken;
  - de wijze waarop de studievoordigheden kunnen worden ingebed in het curriculum. Denk daarbij aan plannen (toepassen en oefenen) tijdens de reguliere lessen, in stages en in projecten, en de monitoring erop tijdens de studieloopbaanbegeleiding;
  - gebruik van dezelfde formats en begrippen;
  - fasering tijdens de opleiding in de mate van sturing in de lessen: van docent-gestuurd via gedeelde sturing naar studentgestuurd en van kleine, meer gestructureerde opdrachten naar grotere, open opdrachten;
  - het tijdig aanleveren door de opleiding van informatie die de student nodig heeft om te kunnen plannen, zoals lesroosters, toetsroosters en inleverdata.

Verskil hbo met mbo

- hoger (leer)tempo
- grotere omvang leertaken
- langere en abstractere teksten
- Engelse (vak)literatuur
- veel begrippen in korte tijd
- veel informatie in korte tijd
- veel lezen
- ander taalgebruik door docenten en in studiematerialen
- andere toetsomgeving

Resultaat

- student kan zich de inhoud van grote hoeveelheden tekst zelfstandig eigen maken
- student kan Engelse (vak)literatuur lezen
- student kan algemene regels toepassen op specifieke situaties en verschijnselen verklaren

Deelvaardigheden / technieken

grote hoeveelheid stof bestuderen

Engelse teksten begrijpen (anders dan bij het vak Engels)

hoofd- en bijzaken onderscheiden

samenvatten

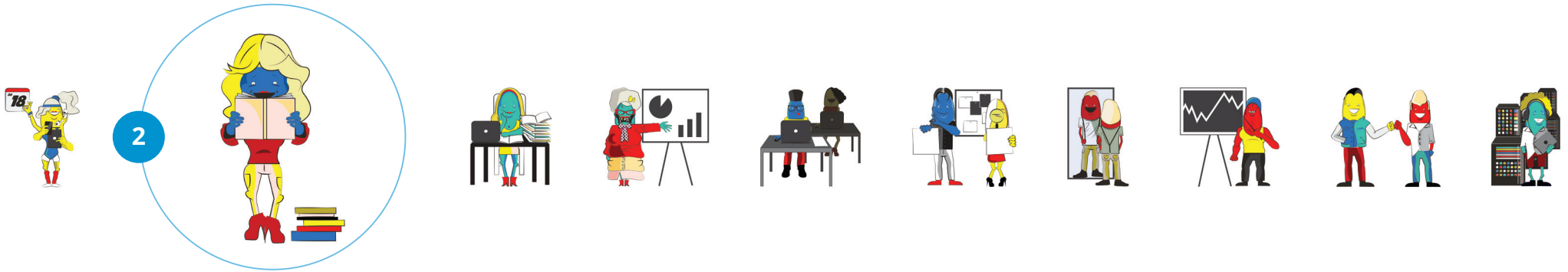
Gedrag

bestudeert meerdere hoofdstukken of boeken voor toets / tentamen / examen

leest Engelse (vak)literatuur

markeert of onderstreept hoofzaken in teksten

maakt heldere samenvatting van een tekst

Aan de slag als individuele docent

- Laat studenten wennen aan véél lezen en ga na of ze de teksten begrijpen.
- Besteed expliciet aandacht aan teksten leren lezen.
- Sta stil bij en laat oefenen met het toepassen van verschillende leesstrategieën (oriënterend, zoekend, begrijpend, analytisch en herhalend) voor efficiënt lezen.
- Introduceer regelmatig nieuwe begrippen die zich in de lessen/teksten aandienen (eventueel m.b.v. mindmappen voor minder talige studenten).
- Maak studenten ervan bewust dat begrippen en abstracties van belang zijn om effectief en efficiënt te kunnen werken in de praktijk.
- Start ook lessen vanuit begrippen in plaats van vanuit praktijkproblemen en laat studenten daar praktijkvoorbeelden bij zoeken.
- Oefen met het maken van samenvattingen. Dit kan ook via mindmappen.
- Zoek teksten die qua omvang of inhoud uitdaging geven richting hbo.
- Laat studenten met elkaar een leesplanning maken voor een boek, laat deze uitvoeren en bespreek de ervaringen.
- Neem inzichtvragen op in toetsen en besteed hier aandacht aan bij het nabespreken.
- Gebruik zelf regelmatig abstracties en begrippen, zodat studenten hieraan kunnen wennen.
- Differentieer binnen de lessen. Geef studenten die het hbo mogelijk aankunnen bijvoorbeeld moeilijker teksten om te oefenen of abstractere feedback bij toetsen.

Aan de slag als team / opleiding

- Maak afspraken in het team over de hoeveelheid literatuur per vak die gebruikt wordt voor de toetsen en wie daar voor verantwoordelijk is.
- Maak als opleidingsteam integraal afspraken over de wijze waarop de studievoordigheid gestimuleerd en geïmplementeerd wordt in de lessen (bijvoorbeeld hoeveel literatuur per vak, toenemend gebruik van abstracte begrippen en denken van theorie naar praktijk).
- Besteed aandacht aan teksten lezen en leren tijdens een proefstudeerdag.

Verskil hbo met mbo

- abstracter
- grotere opdrachten
- toepassing in verschillende bredere contexten
- deductief i.p.v. inductief

Resultaat

- student zoekt, selecteert en analyseert informatie t.b.v. studie
- student kan transfer maken, kennis expliciteren en generaliseren

Deelvaardigheden / technieken

simultaan luisteren en schrijven

informatiebronnen gebruiken

waarden van informatiebronnen

onderzoeksvragen opstellen

hoofd- en bijzaken onderscheiden

selecteren van relevante informatie

ordenen van informatie

Gedrag

maakt aantekeningen tijdens uitleg

gebruikt en vergelijkt informatie van internet, boeken, personen e.d.

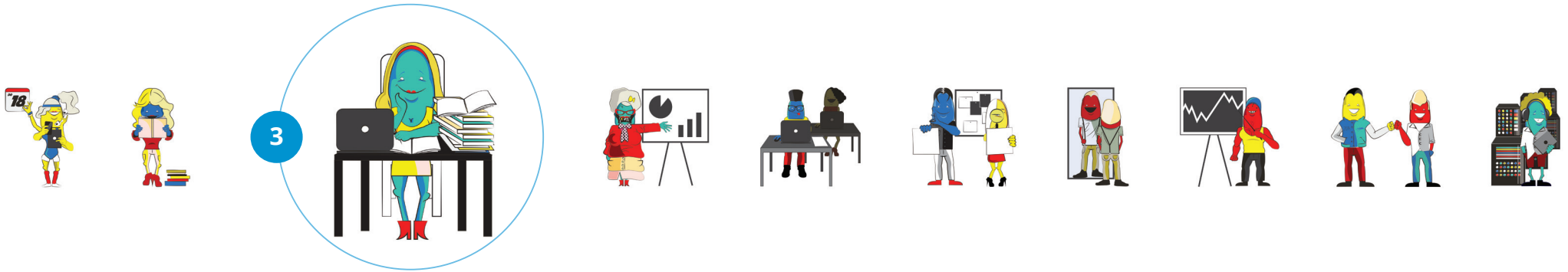
schat de betrouwbaarheid van bronnen in

bedenkt en formuleert vooraf wat hij wil weten

onderzoekt eerst hoofd- en dan bijzaken

haalt belangrijke informatie uit gesprekken, lessen, discussies e.d.

ordent informatie op basis van relevantie, samenhang en betrouwbaarheid

Aan de slag als individuele docent

- Geef opdrachten waarbij bronnen gebruikt en verantwoord moeten worden.
- Leer studenten hoe en waar ze actuele informatie kunnen zoeken, bijvoorbeeld via Google Scholar en de mediatheek.
- Leer studenten hoe ze de betrouwbaarheid van bronnen en informatie kunnen beoordelen.
- Leer studenten hoe zij op correcte wijze naar literatuur moeten verwijzen, zowel in de tekst als in de literatuurlijst.
- Maak studenten bewust van de verwerkingsmogelijkheden van bronnen, zoals citeren en ontlenen aan.
- Leer studenten verschillende manieren van informatieverwerking zoals ordenen en het maken van een schrijfplan.
- Stuur in opdrachten aan op verschillende eindproducten zoals een presentatie, rapport of artikel.

Aan de slag als team / opleiding

- Maak afspraken over de wijze waarop bronvermelding plaats moet vinden (bijvoorbeeld APA-normen) en pas deze consequent toe in de gehele opleiding.
- Bespreek in het team hoe, wanneer en op welke wijze brongebruik opgenomen wordt in het onderwijsprogramma.

Verskil hbo met mbo

- complexere onderwerpen
- taalgebruik
- studiemateriaal

Resultaat

- student kan helder formuleren en daarin aansluiten bij de doelgroep
- student kan argumenteren en abstract denken
- student kan transfer maken, kennis expliciteren en generaliseren

Deelvaardigheden / technieken

bepalen van en verdiepen in de doelgroep

doel vaststellen

inhoud en opbouw kiezen

correcte en passende taal gebruiken

hulpmiddelen inzetten

goede lichaamshouding aannemen

omgaan met reacties

omgaan met feedback

Gedrag

stemt af op het publiek

bepaalt het doel van de presentatie

kiest duidelijke opbouw en brengt deze aan

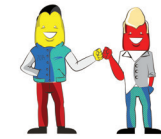
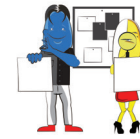
gebruikt correct Nederlands en stemt taalgebruik af op de doelgroep

maakt effectief gebruik van hulpmiddelen (b.v. PowerPoint, Prezi, poster, flyer)

let op de juiste lichaamshouding

neemt reacties van het publiek waar, maakt contact, beantwoordt vragen

kan feedback ontvangen en kan medestudenten feedback geven op presentaties

Aan de slag als individuele docent

- Maak samen met de student / groep een beoordelingsformulier voor een presentatie ten behoeve van bijvoorbeeld de manager van een stagebedrijf.
- Laat studenten presenteren met behulp van verschillende media en ondersteunende middelen.
- Laat studenten elkaar feedback geven.
- Laat studenten aangeven waar ze feedback op willen hebben.
- Oefen met korte, zakelijke presentaties.
- Geef als docent het goede voorbeeld door af en toe zelf een presentatie te geven.
- Vraag studenten bij een presentatie elk één kritische vraag te formuleren. Deze kan daarna worden besproken en van feedback voorzien.

Aan de slag als team / opleiding

- Neem toetsen in de vorm van een presentatie op in het curriculum, maar waak voor overkill.
- Laat studenten voldoende oefenen met presenteren zonder dat er een beoordeling aan gekoppeld is.
- Onderzoek of tijdens de stage een presentatie op school en / of op het stageadres mogelijk is.
- Betrek mensen uit het werkveld bij de presentatie.

Verskil hbo met mbo

- uitgebreider pakket van eisen
- grotere verslagen / werkstukken
- grotere zelfstandigheid
- deductief denken
- (veel) vakliteratuur gebruiken

Resultaat

- student kan verzamelde informatie weergeven en over verrichte (onderzoeks-) activiteiten rapporteren
- student kan argumenteren en abstract denken
- student kan transfer maken, kennis expliciteren en generaliseren

Deelvaardigheden / technieken

verslagen / werkstukken maken

opbouw en vormgeving verzorgen

correct taalgebruik bezigen

effectief taalgebruik kiezen

bronvermelding opnemen

Gedrag

maakt verslagen met een lengte van meerdere pagina's

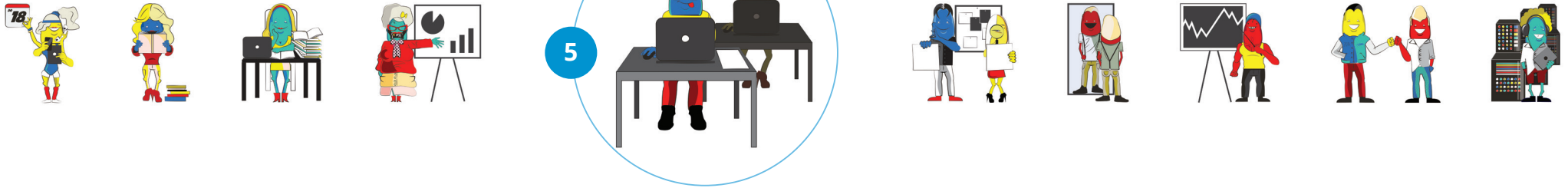
houdt zich aan richtlijnen voor opbouw en zorgt voor passende en aantrekkelijke vormgeving

gebruikt correct Nederlands

formuleert bondig en vlot, afgestemd op de doelgroep

geeft volledige bronvermelding volgens richtlijnen

Aan de slag als individuele docent

- Screen met studenten artikelen op argumenten.
- Laat studenten een onderzoeksverslag lezen en bekijk de opbouw, onderbouwing en context.
- Leg regelmatig een link naar andere vakken, lessen en beroepen op micro-, meso- en macroniveau.
- Geef studenten voorbeeldverslagen en laat de inhoud onderbouwen vanuit de theorie.
- Leer studenten kernachtig schrijven.

Aan de slag als team / opleiding

- Combineer verslaglegging met en integreer het in andere vakken.
- Stel als team beoordelingscriteria voor verslaglegging op en pas deze toe met een toenemende moeilijkheidsgraad.
- Neem in de beoordelingscriteria onderdelen op als onderbouwing en argumentatie.
- Leer studenten raamwerken aan op basis waarvan ze verslagen kunnen maken en leer ze eruit kiezen.
- Neem in een doorstroomprogramma onderbouwing, argumentatie en contextueel denken op als belangrijke aspecten bij verslaglegging.
- Laat tijdens een proefstudeerdag studenten in drie zinnen een samenvatting schrijven van een presentatie, waarbij de beste wint.

Verskil hbo met mbo

- abstracter
- grotere onderzoeken
- complexere opdrachten
- grotere zelfstandigheid
- pro-actief werken
- deductief i.p.v. inductief
- onderbouwen en beargumenteren van de aanpak en de oplossing van opdrachten of problemen

Resultaat

- student stelt zich onderzoekend op en kan systematisch onderzoek uitvoeren
- student kan algemene regels toepassen op specifieke situaties en verschijnselen verklaren
- student kan argumenteren en abstract denken

Deelvaardigheden / technieken

onderzoeksvragen stellen

onderzoeksplan maken

literatuuronderzoek doen

onderzoeken

rapporteren

concluderen

evalueren

Gedrag

formuleert onderzoeksvragen en daarvan afgeleide deelvragen

stelt passend en volledig onderzoeksplan met bijbehorende tijdsplanning op

raadpleegt en vergelijkt verschillende voor het onderzoek relevante bronnen

verzamelt correct en systematisch data

rapporteert over de onderzoekswijze en resultaten

trekt logische conclusies die antwoord geven op de onderzoeksvraag

reflecteert op het onderzoek, bediscussieert resultaten en geeft aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Aan de slag als individuele docent

- Leer studenten twifelen over geleerde kennis, bijvoorbeeld door verschillende onderzoeksresultaten te laten zien bij eenzelfde probleem.
- Maak studenten nieuwsgierig door vragen te stellen over leuke onderzoeksuitkomsten. Maak bijvoorbeeld gebruik van het tijdschrift *Quest*.
- Noem de bronnen bij het lesgeven en stel deze ter discussie.
- Neem de tijd voor het beschrijven van de context, voordat de student een onderzoeksvraag gaat formuleren.
- Inventariseer waar de student in de stage tegenaan loopt en laat de student de context uitwerken met behulp van de vragen wie, wat, waar, wanneer (de 4 w's) en hoe. Laat de student de uitkomsten analyseren.
- Bespreek problemen en relateer ze aan meerdere niveaus: micro, meso en macro.
- Laat de klas op zoek gaan naar betrouwbare bronnen over een thema dat de studenten boeit, laat hierover stellingen maken en discussieer met elkaar, waarbij de gebruikte argumenten uitsluitend uit bronnen gehaald mogen worden.
- Bespreek een klein en interessant onderzoeksverslag en licht aan de hand daarvan de begrippen onderzoeksplan, onderzoeksfasen, methodiek en rapportage toe.
- Geef een mediatheektraining 'betrouwbare bronnen zoeken'.

Aan de slag als team / opleiding

- Maak van de onderzoekslijn een doorlopende leerlijn in het onderwijs, waarbij gaandeweg een onderzoekende houding wordt aangeleerd.
- Bied studenten die goed presteren een gedifferentieerd programma aan waarin ze onderzoeksvaardigheden kunnen aanleren.
- Gebruik onderzoek als centrale lijn in een keuzedeel.
- Laat studenten tijdens het proefstuderen een klein kwantitatief onderzoek doen en hun bevindingen presenteren.

Verskil hbo met mbo

- abstracter / meer diepgang
- grotere opdrachten
- grotere zelfstandigheid
- pro-actief werken
- sociaal-culturele context
- toepassing in verschillende bredere contexten

Resultaat

- student reflecteert vanuit een professionele basishouding op eigen gedrag en behaalde resultaten
- student is zich bewust van eigen zingeving en interesse
- student kan verschillende reflectiemodellen toepassen

Deelvaardigheden / technieken

ontwikkelen zelfinzicht

ontwikkelen bewustzijn van eigen gedrag

reflecteren op resultaat

reflecteren op proces

reflecteren op leerpunten

Gedrag

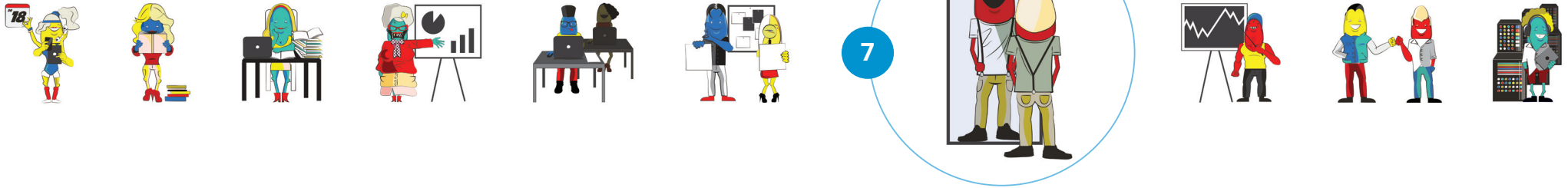
kijkt kritisch naar zichzelf en formuleert realistische ambities

is zich bewust van eigen rol en verantwoordelijkheden en geeft sturing aan zijn ontwikkelproces

bepaalt of resultaten voldoen aan de eisen

bepaalt wat goed ging en wat beter kan

bepaalt wat een volgende keer beter kan en hoe dat te realiseren

Aan de slag als individuele docent

- Onderken de verschillende reflectiemodellen en beslis welk model zinvol is in een bepaalde situatie.
- Leg altijd uit wat onder reflecteren wordt verstaan en wat het doel is van een reflectieopdracht.
- Maak kleine afgebakende reflectieopdrachten waarbij studenten stap voor stap leren reflecteren (individueel of als groep).
- Laat studenten hun reflectie onderbouwen met praktische voorbeelden en ervaringen.
- Maak een koppeling tussen de uitkomsten van de reflectie en nieuwe leerdoelen of opdrachten.
- Gebruik spellen op het gebied van reflecteren, die het oefenen ondersteunen.

Aan de slag als team / opleiding

- Organiseer een studiedag voor docenten over reflecteren.
- Maak afspraken over de inzet van zelftests (zie hoofdstuk 5) voor het reflecterend vermogen.

Verskil hbo met mbo

- abstracter
- theoretischer
- deductief i.p.v. inductief
- transfer van kennis
- onderbouwen en beargumenteren van de aanpak en de oplossing van opdrachten of problemen

Resultaat

- student kan informatie systematisch en correct analyseren
- student kan algemene regels toepassen op specifieke situaties en verschijnselen verklaren
- student kan argumenteren en abstract denken

Deelvaardigheden / technieken

verband leggen tussen theorie en praktijk

probleem definiëren

informatie vergelijken en verbanden leggen

informatie beoordelen

feiten en meningen onderscheiden

conclusies trekken

Gedrag

legt verband tussen theorie en praktijk

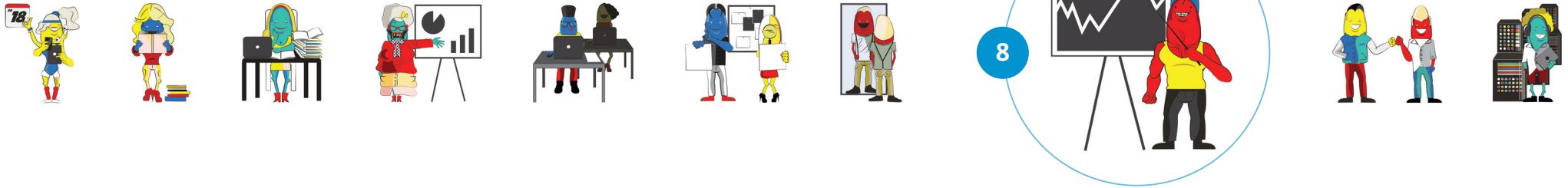
stelt vooraf probleem of vraag vast

vergelijkt en verbindt informatie uit verschillende bronnen

bepaalt of informatie volledig en betrouwbaar is en onderscheidt hoofd- en bijzaken

let erop of het om meningen of feiten gaat

trekt logische conclusies uit verzamelde informatie

Aan de slag als individuele docent

- Gebruik bij het bespreken van problemen in de les verschillende analysemethoden zoals brainstormen, de 4 w's (wie, wat, waar, wanneer), de vraag hoe, de vraag naar de gevolgen, de 3 m-niveaus (micro, meso en macro), de STARR(T)methode (Situatie, Taak, Actie, Resultaat, Reflectie, (Transfer)), een spinnenweb of een mindmap.
- Leer studenten zelf analysemethoden inzetten bij het werken aan opdrachten.
- Stimuleer zorgvuldige verkenning van het probleem alvorens met oplossingen te komen.
- Wees minder sturend bij het verstrekken van opdrachten.
- Maak bij complexe situaties samen een mindmap waardoor samenhang in de analyse duidelijk wordt.
- Leer studenten verbanden leggen tussen praktijk en theoretische kaders.

Aan de slag als team / opleiding

- Maak afspraken over waar welke analysemethoden ingezet worden.
- Geef in het curriculum ruimte voor deductief (leren) denken.
- Stimuleer samenwerking tussen het vak Nederlands, de praktijk en kennisvakken.

Verskil hbo met mbo

- grotere opdrachten
- langere looptijden
- minder begeleiding
- pro-actief werken
- sociaal-culturele context
- toepassing in verschillende bredere contexten

Resultaat

- student kan effectief samen met anderen aan opdrachten werken en tot goede resultaten komen.
- student toont initiatief, heeft eigen ideeën, maakt planning

Deelvaardigheden / technieken

heldere doelen en stappen formuleren

werkafspraken maken en naleven

taken verdelen

systematisch werken

inspelen op kansen en bedreigingen

creativiteit met realiteitszin combineren

openstaan voor inbreng van anderen

eigen ideeën inbrengen

meningsverschillen en problemen oplossen in de groep

bijdragen aan goede sfeer in groep

inzetten feedback

gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen voor proces en resultaat

Gedrag

zorgt voor passend doel en werkplan en zorgt dat deze voor iedereen helder zijn

maakt werkafspraken en zorgt dat deze nageleefd worden

zorgt voor heldere taakverdeling

bewaakt taakverdeling, planning en deadlines

stelt kansen en bedreigingen vast en speelt hierop in

is creatief en realistisch bij het aandragen van bruikbare oplossingen

luistert naar anderen en staat open voor hun inbreng

brengt eigen ideeën in

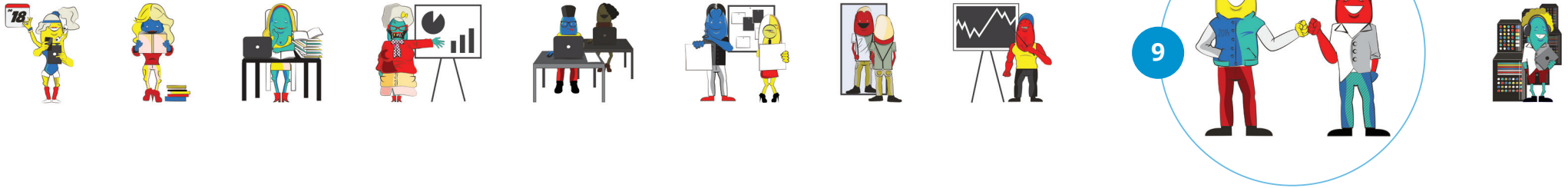
draagt effectief bij aan het omgaan met meningsverschillen en het oplossen van problemen binnen de groep

toont belangstelling voor andere groepsleden

geeft en ontvangt feedback

neemt verantwoordelijkheid voor proces en resultaat en spreekt ook anderen daarop aan

Aan de slag als individuele docent

- Leer studenten samenwerken door bijvoorbeeld te werken met een taakverdeling in de groep, het bijhouden van een logboek en het reflecteren op het (samenwerkings) proces.
- Stimuleer samenwerking door gerichte opdrachten, door de inrichting van het lokaal, het variëren met groepsgrootte, het beoordelen van de samenwerking als onderdeel van de totaalbeoordeling of door in de beoordeling punten in plaats van een cijfer toe te kennen, die de studenten in hun groep moeten verdelen waardoor iedereen een (mogelijk verschillend) individueel cijfer krijgt.
- Besteed in de les aandacht aan feedback geven gericht op de samenwerking.

Aan de slag als team / opleiding

- Breng in beeld wat er op dit moment gebeurt qua ontwikkelen van de vaardigheid samenwerken.
- Maak afspraken over de rollen en bijbehorende termen (voorzitter, tijdbewaker e.d.) die de opleiding bij groepswork hanteert.
- Maak een opbouw van kleine naar grote groepsopdrachten en verdeel deze over de opleiding.

Verskil hbo met mbo

- hoger tempo
- grotere zelfstandigheid
- pro-actief werken
- sociaal-culturele context

Resultaat

- student toont initiatief
- student heeft eigen ideeën

Deelvaardigheden / technieken

inzetten communicatie / sociale media

gebruiken Elektronische Leeromgeving (ELO)

gebruiken Word

gebruiken PowerPoint of Prezi

gebruiken Excel

zoeken op internet

Gedrag

kiest passende media en zet deze actief in

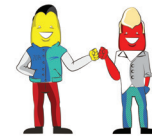
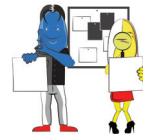
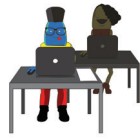
kent de mogelijkheden van de ELO en benut deze effectief

werkt effectief met afbeeldingen, voetteksten, paginanummers, opmaak

werkt effectief met afbeeldingen, animaties

werkt met grafieken en voert berekeningen uit

maakt effectief gebruik van zoekcommando's

10

Aan de slag als individuele docent

- Integreer het gebruik van ELO (elektronische leeromgeving) binnen de lessen/het onderwijs.
- Leer studenten werken met verschillende ICT-toepassingen zoals MS-office, social media, Google Scholar en ICT-programma's binnen het eigen vakgebied.
- Neem bij de (beoordelings)criteria voor een presentatie, verslag of rapportage eisen op waardoor de student met diverse aspecten van het Office-pakket vertrouwd raakt, zoals animaties in PowerPoint, berekeningen in Excel, gebruik van voettekst, paginanummering en automatische inhoudsopgave in Word.
- Besteed aandacht aan social media en het doel en de (on)mogelijkheden ervan binnen de lessen.
- Benoem het doel van de inzet van ICT, waar mogelijk gekoppeld aan de toekomstige beroepssituatie.
- Zorg dat ICT een meerwaarde heeft, doe geen ICT om de ICT.

Aan de slag als team / opleiding

- Formuleer een gezamenlijke visie op de inzet van ICT binnen het onderwijs.
- Organiseer workshops voor collega's.
- Overweeg te werken met een plagiaatscanner om plagiaat tegen te gaan.
- Inventariseer de ICT-mogelijkheden binnen het eigen vakgebied en stem het ICT-gebruik daarop af.
- Maak aparte afspraken over de inzet van social media.

Onderwijsteams worden uitgenodigd zich een beeld te vormen van de huidige situatie en van de gewenste situatie wat betreft doorstroomtrajecten mbo-hbo. Het ontwikkelen van studievaardigheden is één van de onderwerpen die uitgewerkt moeten worden bij het inrichten van doorstroomtrajecten.

Om de huidige en gewenste situatie meer in beeld te krijgen zijn er enkele vragen geformuleerd. De vragen hebben een reflectief karakter en willen aanzetten tot actie.

3.1 Vragen voor het mbo

1. Is er in het studieprogramma rekening gehouden met de eventuele doorstroom naar het hbo?
2. Is daar een apart studieprogramma voor (naast het reguliere programma) of is er sprake van een geïntegreerd aandachtsgebied in het reguliere mbo-programma?
3. Is het doorstroomprogramma (al dan niet geïntegreerd) vastgelegd in een document?
4. Is de studievaardigheid daar een onderdeel van, gaat het uitsluitend om inhoudelijke programma's of gaat het om een combinatie van beide (inhoud en studievaardigheid)?
5. Zijn er afspraken met het hbo over doorstroomprogramma's / aansluitingsprogramma's?
6. Heeft de opleiding een beeld van de studievaardigheid waarover een aankomend hbo-student moet beschikken om een goede kans te maken succesvol door te stromen?
7. Voorziet de opleiding in de punten die in de Aanbevelingen (paragraaf 2.1) worden genoemd?

Vervolgens kan een aantal vragen worden gesteld, die zouden moeten leiden tot het (indien nodig) aanvullen van het bestaande onderwijsprogramma met de aanbevolen ingrediënten rondom de studievaardigheid:

8. Ontbreken er in het huidige programma onderdelen?
9. Kunnen deze onderdelen worden toegevoegd aan het huidige onderwijsprogramma waardoor een verbeterde aansluiting ontstaat? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe?
10. Is het mogelijk aanpassingen in het huidige onderwijsprogramma door te voeren?
11. Welke hulp / ondersteuning is daarbij nodig?
12. Welke methode zal worden gebruikt om de (eventueel) nieuwe of oude situatie te evalueren?

3.2 Vragen voor het hbo

1. Is van de studenten bij aanvang van de studie bekend of, en zo ja in hoeverre, zij tekortkomingen hebben op het terrein van studievaardigheden?
2. Is van de studenten bij aanvang van de studie bekend welke voorbereiding, zowel inhoudelijk als m.b.t. studievaardigheid, zij hebben gehad op hun vooropleiding?
3. Zijn er met toeleverende scholen afspraken gemaakt over doorstroomprogramma's?
4. In hoeverre is er in deze doorstroomprogramma's aandacht voor studievaardigheid?
5. Is er contact met toeleverende scholen over de voorbereiding die op het mbo is uitgevoerd? Zo ja, op welk niveau is daar contact over (management of docenten)?
6. Wordt er in het studieprogramma op het hbo rekening gehouden met eventuele tekortkomingen van studenten op het terrein van studievaardigheden?

Vervolgens kan het onderwijsteam dezelfde aanvullende vragen stellen als die vanuit mbo-perspectief (paragraaf 3.1, vraag 8 t/m 12).

3.3 Communicatie

Het is wenselijk in de communicatie met (aankomende) hbo-studenten zowel vanuit het mbo als vanuit het hbo duidelijk te zijn over het belang van studievaardigheid. Het gaat dan met name om de afstemming tussen mbo en hbo (is die er wel/niet) en het belang ervan in het licht van het studiesucces.

Met de beschreven studievaardigheden en aangereikte tips (hoofdstuk 2) is er nog geen sprake van implementatie van de ontwikkeling van de vaardigheden in het onderwijs. Implementatie kan plaatsvinden wanneer individuele docenten dit oppakken. Effectiever is het om dit als team of opleiding op te pakken. Het structureel ontwikkelen van studievaardigheden bij studenten vereist inbedding in het hele onderwijs. Dit kan beginnen met de beantwoording van de vragen die in hoofdstuk 3 zijn aangereikt.

In paragraaf 4.1 worden aandachtspunten gegeven die van belang zijn bij het structureel implementeren van de ontwikkeling van studievaardigheden.

Een verdergaande oplossing is het opzetten van een doorstroomtraject in de samenwerking van mbo en hbo. Hiervoor zijn in paragraaf 4.2 enkele aandachtspunten geformuleerd. Op SharePoint zijn voorbeelden van dergelijke trajecten te vinden.

4.1 Implementatie van studievaardigheden

Aandachtspunten bij de implementatie van studievaardigheden binnen het aangeboden onderwijs:

- Overweeg een werkgroep studievaardigheden in het leven te roepen;
- Beantwoord met de werkgroep/het team de vragen uit hoofdstuk 3;
- Formuleer een advies of voorstel inzake het duurzaam toepassen van de studievaardigheden in het onderwijs;
- Concretiseer zaken als eigenaarschap, beheer, evaluatie en actualisatie;
- Benoem een contactpersoon in de organisatie die teams advies kan geven over implementatie van studievaardigheden en doorstroomtrajecten mbo-hbo, en die op de hoogte is van bestaande keuzedelen binnen het mbo;
- Maak een projectplan inclusief de benodigde financiering voor grote aanpassingen in bestaande opleidingen.

4.2 Opzetten van een doorstroomtraject

Aandachtspunten bij het opzetten van een doorstroomtraject:

- Zoek vanuit het mbo contact met de hbo-instelling of -opleiding waar de meeste studenten naar doorstromen;
- Zoek vanuit het hbo contact met de mbo-instelling(en) of -opleiding(en) van waaruit de meeste studenten instromen;
- Wissel met elkaar van gedachten over studievaardigheden die veel aandacht verdienen omdat ze kritisch blijken te zijn bij de doorstroom;
- Ontwikkel een doorstroomtraject waarin op deze studievaardigheden gefocust wordt;

- Zorg dat proefstuderen, meeloopdagen en dergelijke deel uitmaken van het traject zodat studenten kunnen wennen aan de werkwijze binnen het hbo;
- Maak een projectplan inclusief de benodigde financiering voor het ontwikkelen van een doorstroomtraject;
- Betrek docenten die beschikken over hbo-docentvaardigheden bij het doorstroomproject (ontwikkeling en uitvoering);
- Monitor de effecten van het doorstroomtraject.

5.1 Aanbevolen literatuur

Praktische handreikingen

Brand-Gruwel, S. & Wopereis, I. (2014). *Wordt informatievaardig!* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Brandhof, J.W. van den. (2009). *Leer als een speer. Leer sneller, beter en leuker.* Den Haag: Academic Service.

Grit, S. & Grit, R. (2011). *Zo studeer je.* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Halem, N. van & Muller, I. (2009) *Handboek studievaardigheden voor het HBO.* Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Pilot, A., Hout-Wolters, B. van, Jongepier, P. & Scheijen, W. (2012). *Studeer Effectief.* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Schermer, K. (2012). *De effectieve projectgroep.* Groningen: Noordhoff uitgevers.

Theoretische achtergrond

Boekaerts, M. (2010). The crucial role of motivation and emotion in classroom learning. In H. Dumont, D. Istance & F. Benavides (Ed.), *The nature of learning. Using research to inspire practice* (pp 91-112). doi:10.1787/9789264086487-en

Boekaerts, M., & Simons, P. R. J. (2003). *Leren en instructie. Psychologie van de leerling en het leerproces.* Assen: Koninklijke Van Gorkum.

Bolhuis, S. (2009). *Leren en veranderen.* Bussum: Coutinho.

Dam, G. ten, Hout, H. van, Terlouw, C. & Willems, J. (2004). *Onderwijskunde hoger onderwijs. Handboek voor docenten.* Assen: Koninklijke Van Gorkum.

Martens, R., & Boekaerts, M. (2007). *Motiveren van studenten in het hoger onderwijs. Theorie en interventies. Hoger Onderwijs Reeks.* Groningen: Wolters-Noordhoff.

Masui, C. (2002). *Leervaardigheid bevorderen in het hoger onderwijs. Een ontwerponderzoek bij eerstejaarsstudenten.* Leuven: Universitaire pers

Verloop, N. & Lowyck, J. (2009). *Onderwijskunde. Een kennisbasis voor professionals.* Groningen: Noordhoff Uitgevers.

5.2 Aanbevolen websites

- <http://www.beterstuderen.nl>
Beter studeren, studeren met succes
- <http://fontys.nl/Studeren/Hulp-bij-studiekeuze-2.htm>
Fontys, hulp bij studiekeuze
- www.hbo.skills.nl
Vaardigheden: analyseren, communiceren, motiveren, onderzoeken, plannen, projectmatig werken, reflecteren
- <http://www.thesis.nl>
Implementeren van verandering
- <http://www.123test.nl>
Diverse (gratis) tests
- <http://www.leidenuniv.nl/ics/sz/so/asv/startsv.html>
Studiegewoonten en studievaardigheden, studieplanning, oriënteren, lezen en bestuderen, studiemethoden
- <http://www.eur.nl/essc/adviesbegeleiding/tests/>
Tests studievaardigheden
- <http://vsm.cs.utwente.nl/tips.html>
Informatie opnemen, tentamen doen, vraagstukken aanpakken, time management, teksten bestuderen, sturen van eigen leerproces
- http://www.leren.nl/rubriek/persoonlijke_vaardigheden/leren_leren/
Veel tips hoe te leren/studeren, met links naar andere sites

